

อิทธิพลตะวันตกกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

ศิวมร ดาบเพชร*

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการเกิดขึ้นและการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ผลการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ทั้งแนวคิดชาตินิยม ทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติของดาร์วิน รวมถึงแนวคิดด้านเชื้อชาติ ทำให้จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นขยายอำนาจบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าชาติที่อ่อนแอกว่าย่อมต้องถูกปกครองโดยผู้ที่เหนือกว่า ซึ่งชาวญี่ปุ่นถือว่าตนมีความเหนือกว่าชาวเอเชียชาติอื่น และญี่ปุ่นมีความเจริญกว่า ญี่ปุ่นเข้าไปปกครองเพื่อนำความศิวิไลซ์ไปให้ ในทำนองเดียวกับแนวคิดของจักรวรรดินิยมตะวันตก และแนวคิดภาวะของคนผิวขาวที่กลายเป็นข้ออ้างหนึ่งในการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก นอกจากนี้ ญี่ปุ่นขยายอิทธิพลไปยังดินแดนอื่นด้วยจุดประสงค์เดียวกับจักรวรรดินิยมตะวันตก คือ เพื่อความมั่นคงปลอดภัย เพื่อเกียรติยศของชาติ เพื่อทรัพยากรที่จะใช้ในอุตสาหกรรม เพื่อหาตลาดสำหรับสินค้าญี่ปุ่น และเพื่อหาที่ตั้งถิ่นฐานของประชากรญี่ปุ่นที่มีจำนวนมาก

คำสำคัญ: อิทธิพลของตะวันตก จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

Abstract

This study examines the effects of Western influence on the making and expansion of Japanese imperialism. Japanese expansion was fueled with Western imperialism: Nationalism, social Darwinism and racism. The effects of these influence on Japanese imperialism are ideas of Japanese superiority and its civilization over other Asians. Japan's expansion was to bring civilization to other countries, like European countries' claiming of civilization and the white man's burden. With many similarities to the West, goals of Japanese imperialism included its security, national pride, resources for Japanese industry, markets for industrial goods, and settlement of Japanese population.

Keywords: Western influence, Japanese imperialism

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ sdabphet@swu.ac.th
บทความนี้ปรับจากส่วนหนึ่งของหนังสือเรื่อง ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม ของผู้เขียน

บทนำ

ญี่ปุ่นเป็นชาติจักรวรรดินิยมชาติเดียวที่ไม่ใช่ชาติตะวันตก และญี่ปุ่นสามารถสร้างสถานะการเป็นชาติจักรวรรดินิยมได้หลังจากเผชิญกับการขยายอำนาจของชาติตะวันตก ซึ่งอิทธิพลตะวันตกหลายอย่างทั้งลัทธิจักรวรรดินิยม แนวคิดชาตินิยม ทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติของดาร์วิน แนวคิดเรื่องเชื้อชาติ มีส่วนสำคัญในการเกิดขึ้นของจักรวรรดินิยมตะวันตก รวมทั้งแนวคิดการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นด้วย นโยบายเดียวกับตะวันตก คือ ความรู้สึกเหนือกว่าทางเชื้อชาติ การอ้างเรื่องการนำความศิวิไลซ์ไปยังดินแดนที่ด้อยกว่า และการใช้นโยบายผูกมัดเส้นทางวัฒนธรรม

1. แนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่นก่อนอิทธิพลตะวันตก

ลัทธิชาตินิยม (Nationalism) คือ อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับชาติและผลประโยชน์ของชาติเป็นหลัก เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในชาติ เชื้อชาติ ประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรมของชาติตน ลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่แพร่หลายในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนนำมาสู่การเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองหรือสิทธิในการกำหนดพรมแดนของเชื้อชาติตนเอง ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดลัทธิชาตินิยมในช่วงนี้คือ การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งเป็นนโยบายการขยายอำนาจเข้าควบคุมดินแดนอื่น มีทั้งการเข้าครอบครองดินแดน ควบคุมทางเศรษฐกิจและการเมือง ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชาติยุโรปต่างๆ (และต่อมารวมถึงญี่ปุ่น) ขยายอำนาจเข้าปกครองดินแดนในเอเชียและแอฟริกา การแข่งขันกันขยายลัทธิจักรวรรดินิยมในช่วงนี้เรียกว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่ (New Imperialism)

สำหรับญี่ปุ่นนั้นความคิดชาตินิยมมีพัฒนาการมานานแล้ว แต่เป็นความคิดชาตินิยมที่ต่างจากชาตินิยมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในยุโรปที่มีผลต่อการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เอ็ดวิน โอ. ไรเชาเออร์ (Edwin O. Reischauer) นักวิชาการที่มีชื่อเสียงด้านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเห็นว่า ความคิดชาตินิยมญี่ปุ่นอาจเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเริ่มก่อตัวเป็นรัฐในคริสต์ศตวรรษที่ 5 เมื่อตระกูลที่มีอำนาจในแถบที่ราบยามาโตะ (Yamato) ขึ้นมาใช้อำนาจเหนือหมู่เกาะญี่ปุ่นเกือบทั้งหมด และสถาปนาราชวงศ์ยามาโตะขึ้นปกครอง ผู้ปกครองในยุคนี้อ้างตนเป็นผู้สืบอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการปกครองจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ หรือ อะมาเตราสึ (Amaterasu Omikami)¹ ซึ่งเป็นคำกล่าวอ้างที่สร้างความพิเศษให้แก่ผู้ปกครอง ผู้เขียนเห็นด้วยว่าข้ออ้างนี้มีส่วนปลูกฝังความคิดชาตินิยมในหมู่ชาวญี่ปุ่นว่าผู้ปกครองของตนมีความพิเศษ และชาวญี่ปุ่นเป็นชนชาติพิเศษเช่นกัน ซึ่งความรู้สึกของชาวญี่ปุ่นเช่นนี้แพร่หลายอยู่ในสังคมญี่ปุ่นตลอดมา และยิ่งในช่วงที่ญี่ปุ่นขยายจักรวรรดิญี่ปุ่นไปยังจีนและเกาหลีนั้น ความคิดว่าญี่ปุ่นเหนือกว่าชาติอื่นยิ่งเด่นชัดขึ้น

เมื่อญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมจีนอย่างลึกซึ้งในคริสต์ศตวรรษที่ 6 -7 ญี่ปุ่นได้รับรูปแบบสถาบันการปกครองและความคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองจากจีนด้วย โดยญี่ปุ่นเรียกจักรพรรดิว่า เทนโนะ (Tenno) แปลว่า ราชาจากสวรรค์ ซึ่งมาจากคำว่า “เทียนหวง” (Tian huang) หรือจักรพรรดิสวรรค์ในภาษาจีน² จักรพรรดิเป็นผู้เดียวที่มีอำนาจปกครอง และเน้นคุณธรรมของผู้ปกครองตามลัทธิขงจื้อ จักรพรรดิกลายเป็นสัญลักษณ์ความเป็นเชื้อพระวงศ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ สืบเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ และเป็นผู้นำทาง

¹ Edwin O. Reischauer and John K. Fairbank. (1960). *East Asia, the Great Tradition*. pp. 456-471.

² เขียน อีระวิทย์. (2511). *วิวัฒนาการการปกครองของญี่ปุ่น*. หน้า 11.

ศาสนา ชาวญี่ปุ่นจึงจงรักภักดีต่อจักรพรรดิผู้สืบเชื้อสายจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ ความรู้สึกชาตินิยมของชาวญี่ปุ่นในช่วงนี้จึงเป็นความรู้สึกชาตินิยมที่เป็นความภาคภูมิใจในเผ่าพันธุ์และความความเก่าแก่ของชนชาติ เพราะมีการอ้างถึงการสืบเชื้อสายจากเทพเจ้าของผู้ปกครอง ซึ่งต่อมากลายเป็นความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังในหมู่ชาวญี่ปุ่นว่าเป็นชนชาติที่พิเศษ ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นริบวัฒนธรรมจีนอย่างลึกซึ้ง ญี่ปุ่นจึงไม่ได้คิดว่าจีนเหนือกว่าหรือญี่ปุ่นต่อยกว่าในทางการเมือง ที่สำคัญญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมจีนให้เป็นแบบญี่ปุ่นซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

หลักฐานที่อาจสนับสนุนว่าคนญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 8 มีความรู้สึกชาตินิยมแล้ว คือ การเขียนบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติญี่ปุ่นในงานเรื่องโคจิกิ (Kojiki, ค.ศ. 712) หรือบันทึกของเรื่องในอดีต เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนานเทพเจ้าของญี่ปุ่นที่เขียนจากเรื่องเล่าต่อๆ กันมาของตระกูลจักรพรรดิ และนิฮอง โชกิ (Nihon Shoki, ค.ศ.720) หรือพงศาวดารญี่ปุ่น กล่าวถึงตำนานการกำเนิดชนชาติญี่ปุ่น เทพเจ้าในยุคแรก และเล่าเรื่องราวมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ผู้นำญี่ปุ่นถือว่าญี่ปุ่นมีฐานะเป็นจักรวรรดิแห่งหนึ่งเช่นเดียวกับจักรวรรดิจีน ดังนั้นการมีบันทึกประวัติศาสตร์แบบจีนจึงเป็นสิ่งแสดงถึงความเห็นที่เก่าแก่ ในบันทึกประวัติศาสตร์สองเล่มนี้มีข้อความว่าผู้ปกครองตระกูลยามาโตะ “เป็นจักรพรรดิที่แท้จริง เป็นองค์ประมุขที่เด่นเป็นพิเศษของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นเป็นชาติยิ่งใหญ่เก่าแก่เคียงบ่าเคียงไหล่ประเทศจีน”¹

บันทึกประวัติศาสตร์ทั้งสองเล่มนี้เล่าถึงเทพนิยายและประเพณีของตระกูลผู้ปกครองแถบยามาโตะ ที่สำคัญคือกล่าวถึงเรื่องของจิมมู (Jimmu แปลว่า ขุนศึกแห่งสรวงสวรรค์) ผู้เป็นหลานของเทพแห่งดวงอาทิตย์ที่อยู่บนสวรรค์เสด็จลงมาที่หมู่เกาะญี่ปุ่น และสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นขึ้นเมื่อ 660 ก่อนคริสต์ศักราช ญี่ปุ่นจึงถือว่าเป็นปีเป็นปีเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น มีจักรพรรดิจิมมูเป็นจักรพรรดิองค์แรก² เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ผสมตำนานและเทพนิยายนี้มีส่วนในการสร้างความคิดความเชื่อเรื่องความเก่าแก่หรือความศักดิ์สิทธิ์ของเชื้อชาติญี่ปุ่นและของสถาบันกษัตริย์ญี่ปุ่นในสังคมญี่ปุ่นมาตลอดประวัติศาสตร์ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกชาตินิยมและความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิญี่ปุ่น โดยเฉพาะในยุคแห่งการปลูกฝังชาตินิยมและการก่อตัวของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในสมัยเมจิ (Meiji, ค.ศ. 1868 - 1912)

สมัยโทกูงาวะ (Tokugawa, ค.ศ.1603 - 1867) เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการ และมีความเป็นเอกภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมสูง การปราศจากศึกสงครามภายในทำให้ชนชั้นนักรบใช้เวลาในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น นักศึกษาและชาмуไรจำนวนหนึ่งสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติ บันทึกประวัติศาสตร์ โคจิกิ และนิฮอง โชกิ ได้รับการศึกษาอย่างแพร่หลาย ไตเมียวหรือผู้ครองแคว้นบางแห่งสนับสนุนการเขียนประวัติศาสตร์ เช่น ไตเมียวแห่งแคว้นมิโตะ (Mito) ซึ่งเป็นสาขาของตระกูลโทกูงาวะเริ่มเขียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ชื่อ ไต นิฮอง ชิ (Dai Nihon Shi) หรือประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่น เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์และการปกครองของราชวงศ์อย่างถูกต้อง รวมทั้งเพื่อสอนศีลธรรมแก่นักเรียน การศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้บรรดานักศึกษาและชาмуไรรู้สึกภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และการที่ต้องเผชิญกับการคุกคามจากชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้ความคิดชาตินิยมเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งเกิดคำถามถึงความชอบธรรมในอำนาจของโชกุนที่ขึ้นมากปกครองประเทศแทนจักรพรรดิ

¹ เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์. (2525). *นี่คือญี่ปุ่น*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. หน้า 42-43.

² *แหล่งเดิม* หน้า 43-44 และ เขียน ธีระวิทย์. (2511). *วิวัฒนาการการปกครองของญี่ปุ่น*. หน้า 1-5.

การเป็นเอกภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยโทกูงาวะมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดชาตินิยมขึ้น เพราะกว่าสองร้อยปีที่ญี่ปุ่นปิดประเทศทำให้มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นขึ้นมา ความสงบสุขของบ้านเมืองทำให้ผู้คนได้โอกาสศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และคริสต์ศตวรรษที่ 18 การเรียนรู้วัฒนธรรมขงจื้อในญี่ปุ่นเป็นที่นิยมและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง จนเกิดการตีความที่หลากหลายในการปฏิบัติหรือยึดตามลัทธิขงจื้อ และเริ่มมีกลุ่มนักปราชญ์ที่โจมตีระบบการศึกษาแบบขงจื้อว่าล้าหลัง ประกอบกับจีนในเวลานี้อยู่ภายใต้การปกครองของชนเผ่าแมนจู และเคยถูกชนเผ่ามองโกลปกครอง ทำให้ปัญญาชนญี่ปุ่นกลุ่มนี้มองว่าจีนไม่ได้เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอีกแล้วเพราะจีนถูกพวกป่าเถื่อนปกครอง¹

ดังนั้นในช่วงเวลานี้ นักปราชญ์ญี่ปุ่นทั้งกลุ่มที่ขึ้นชมและต่อต้านวัฒนธรรมจีน จึงพยายามศึกษาจากทั้งตำราหลักของลัทธิขงจื้อ ตำราญี่ปุ่นและวรรณกรรมแบบร้อยกรองของญี่ปุ่น เพื่อกำหนดสิ่งที่เป็นแก่นของลักษณะประจำชาติญี่ปุ่น ต่อมานักปราชญ์ที่พยายามแสวงหาแก่นแท้ของญี่ปุ่นได้ประกาศว่า “วิญญาณแห่งความเป็นญี่ปุ่นนั้นบริสุทธิ์ เป็นธรรมชาติและไร้ขอบเขต”² ซึ่งเป็นหลักของลัทธิชินโตที่เป็นลัทธิดั้งเดิมของญี่ปุ่น ส่วนความเชื่อเก่าแก่ของญี่ปุ่นเรื่องจักรพรรดิสืบเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ก็แสดงความศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิญี่ปุ่นที่ไม่ต้องไปกว่าจักรพรรดิจีน ดังงานเขียนของไอซาวะ เซอิชิไซ (Aizawa Seishisai, ค.ศ. 1781 - 1863) นักปราชญ์ในอุปลักษณ์ของโตเมียวแคว้นมิโตะ (Mito) เขียนงานเรื่อง ชินรอน (Shinron) หรือ A New Thesis (หรือ New Theses) ใน ค.ศ. 1825 มีข้อความว่า “จักรพรรดิของเราสืบเชื้อสายจากเทพีอะมาเตราส เป็นความจริงที่จักรพรรดิทุกรุ่นของเรามีความพิเศษ จักรพรรดิที่ศักดิ์สิทธิ์ของเราปกครองทุกชาติและชนทั้งมวลในโลก”³ นักปราชญ์บางคนเขียนว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เป็นศูนย์กลาง จีนเป็นอนารยชนชายแดน⁴

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แนวคิดที่ปฏิเสธความเป็นจีนหรือวัฒนธรรมจีนและสนับสนุนความเป็นญี่ปุ่นในหมู่นักปราชญ์ญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการศึกษาวิชาการตะวันตก หรือ ดัตช์ศึกษา (Dutch Learning) ที่แพร่หลายตั้งแต่ศตวรรษ 1770 ทำให้มีการโจมตีผู้ที่ยึดมั่นขึ้นชมในความเป็นจีนมากขึ้น เช่น การเขียนหนังสือโจมตีว่าทุกวันนี้จีนเป็นประเทศที่ไร้ระเบียบ มีการจลาจลวุ่นวาย อยู่ภายใต้การปกครองของชนป่าเถื่อน และกล่าวถึงความรุ่งเรืองของญี่ปุ่น ดังข้อความว่า “ปัญหาของจีนทำให้จีนไม่อาจอ้างตัวว่าเป็นอาณาจักรกลางได้อีก ญี่ปุ่นควรเรียกตัวเองว่า Dai Nihon หรือ ญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่”⁵ จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดชาตินิยมของญี่ปุ่นมีพัฒนาการมานานแล้วและต่อเนื่อง แต่เป็นความคิดชาตินิยมที่ต่างจากชาตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตก เมื่อญี่ปุ่นเผชิญกับการคุกคามของชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความคิดชาตินิยมของชาวญี่ปุ่นเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นมุ่งมั่นพัฒนาประเทศเพื่อไม่ให้ด้อยกว่าชาติตะวันตก จนพัฒนาไปสู่ความคิดชาตินิยมว่าตนเหนือกว่าชาติเอเชีย และเมื่อถูกชาติตะวันตกคุกคาม ญี่ปุ่นจึงมีความคิดที่จะพัฒนาตนเองให้เท่าเทียมกับชาติตะวันตกและความคิดในการสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่มีลักษณะเช่นเดียวกับจักรวรรดินิยมตะวันตก

¹ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์. หน้า 33.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 37.

³ Marius B. Jansen. (2000). *The Making of Modern Japan*. pp. 203 - 204.

⁴ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 28-29.

⁵ *Ibid.*

2. อิทธิพลตะวันตกต่อการเกิดขึ้นและการขยายตัวของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาชาติตะวันตกหลายชาติพยายามขอเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่น แต่รัฐบาลโชกุนปฏิเสธมาโดยตลอด นักศึกษาญี่ปุ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับตะวันตกได้กระตุ้นเตือนให้คนญี่ปุ่นตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงในเวลา¹ เมื่อจีนแพ้สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (Opium War, ค.ศ. 1839 - 1842) ต่ออังกฤษ ญี่ปุ่นรับรู้เหตุการณ์นี้ นักปราชญ์ญี่ปุ่นเตือนว่าญี่ปุ่นต้องเข้มแข็งต้องเรียนรู้เพิ่มเติมโดยเฉพาะวิทยาการทหารของตะวันตก ทำให้ใน ค.ศ. 1843 รัฐบาลโชกุนอนุญาตให้ใช้เทคนิคการทหารของตะวันตกเสริมการป้องกันชายฝั่งทะเล และสนับสนุนการศึกษาวิทยาการตะวันตกเพิ่มขึ้น ใน ค.ศ. 1847 ซากุมา โชซัน (Sakuma Shozan) ขุนนางและนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น เสนอแนวคิดที่ว่าญี่ปุ่นควร “รักษาริธีธรรมเนียมแบบตะวันออกและเรียนรู้เทคโนโลยีแบบตะวันตก” เพื่อรักษาความมั่นคงปลอดภัยของญี่ปุ่นจากชาติตะวันตก แนวคิดนี้กลายเป็นหลักในการจัดการศึกษาและการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นต่อมา²

เมื่อเข้าสู่สมัยเมจิ ผู้นำญี่ปุ่นเห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้จากชาติอื่น โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศกำลังอยู่ในภาวะที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นที่แม้จะมีความคิดแตกต่างกัน แต่มีความรักชาติเหมือนกันมีอุดมการณ์ไปในทางเดียวกัน คือ อุดมการณ์รักชาติและความสำนึกในชาติโดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง ยอมรับวิธีการพัฒนาประเทศตามแนวทางของตะวันตกทั้งในด้านการทหารและอุตสาหกรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ เพื่อป้องกันประเทศจากจักรวรรดินิยมตะวันตก เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมและทำให้ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกับชาติตะวันตก และเพื่อสร้างเศรษฐกิจให้รุ่งเรือง การทหารที่เข้มแข็ง

คณะทูตชุดแรกในสมัยเมจิที่ไปเยือนต่างประเทศระหว่าง ค.ศ. 1871-1873 นำโดยเจ้าชายอิwakura โทโมมิ (Iwakura Tomomi, ค.ศ. 1825 - 1883) เดินทางไปสหรัฐอเมริกาและยุโรป คณะทูตสนใจในความทันสมัยและอารยธรรมที่แตกต่างจากญี่ปุ่น³ ฟูกุซาวะ ยูคิชิ (Fukuzawa Yukichi, ค.ศ. 1835-1901) นักปราชญ์ที่ร่วมไปในคณะมีส่วนสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดที่ว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องพัฒนาประเทศแบบตะวันตก ยูคิชิ เป็นนักปราชญ์คนสำคัญของญี่ปุ่นที่มีบทบาทเด่นในการสนับสนุนให้ญี่ปุ่นเรียนรู้จากตะวันตก การเดินทางไปเห็นความเจริญของต่างชาติทำให้เขาตระหนักว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องพัฒนาประเทศตามแบบชาติตะวันตก ในหนังสือชื่อ *เฮโย จิโจ* (Seiyō Jijō) หรือ *สภาพเงื่อนไขของตะวันตก* ของยูคิชิกล่าวถึงสิ่งที่ญี่ปุ่นควรปฏิบัติ เช่น การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ธนาคาร บริษัทประกันภัย หนังสือพิมพ์ โรงงาน ระบบการเลือกตั้ง และการเก็บภาษีอากร รวมถึงเล่าเรื่องราวการปฏิวัติของสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าปัญหาที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่เป็นสิ่งที่สหรัฐอเมริกาเคยเผชิญมาแล้ว ซึ่งการจัดระบบองค์กรแบบใหม่และการให้ความร่วมมือกันเป็นวิธีแก้ปัญหาทางหนึ่ง⁴ งานเขียนนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1866 จำนวน 150,000 เล่ม ซึ่งสามารถขายได้ทั้งหมด และทำให้ยูคิชิมีชื่อเสียงในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมตะวันตก⁵

¹ Jonathan Lipman, Barbara Molony, and Michael Robinson. (2011). *Modern East Asia: An Integrated History*. pp. 163-164.

² “Sakuma-shozan” (2013). “<http://www.jref.com/articles/sakuma-shozan.239/> (Retrieved on 23 January 2016).

³ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 76.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 67.

⁵ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 96.

งานเขียนของฟูคูชวะ ยูคิชิ ทำให้ชาวญี่ปุ่นได้รับรู้เรื่องราวของชาติตะวันตกมากขึ้น เพราะอธิบายเกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาติตะวันตก การปฏิบัติของชาวอเมริกัน และแปลคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา ยูคิชิเขียนโจมตีระบบสังคมฟิวต์ลัทธิขงจื้อ และเรียกร้องให้ชาวญี่ปุ่นใช้ความคิดริเริ่มและมีความพยายาม¹ ซึ่งการส่งเสริมให้ออกนอกรอบสังคมแบบจารีตและใช้ความคิดริเริ่มเป็นสิ่งที่ใหม่ของสังคมญี่ปุ่นที่มีพื้นฐานสังคมแบบขงจื้อและสังคมแบบกลุ่ม นอกจากนี้นักเขียนคนอื่นๆ ได้ร่วมกันออกวารสารที่ตีพิมพ์บทความหลากหลายประเด็น ส่วนใหญ่เป็นบทความที่สะท้อนความคิดที่ก้าวหน้าและกระตุ้นให้สังคมญี่ปุ่นรับรูปแบบและค่านิยมตะวันตก โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนโลกทัศน์ของคนญี่ปุ่น

ฟูคูชวะ ยูคิชิ ยังได้เขียนกระตุ้นชาวญี่ปุ่นในหนังสืออีกเล่มของเขาเรื่อง *มุ่งสู่วิทยาการ* ว่า สวรรค์มิได้สร้างมนุษย์คนหนึ่งให้ดีกว่าหรือเลวกว่ามนุษย์อีกคนหนึ่ง แต่สิ่งสำคัญก็คือความรู้² คิโตะ ทะกะโยชิ หนึ่งในผู้ร่วมเดินทางไปกับคณะทูตอิwakura ที่ไป “แสวงหาความรู้จากทั่วโลก” ระหว่าง ค.ศ. 1871 – 1873 บันทึกว่า “ไม่มีอะไรจำเป็นรีบด่วนสำหรับเรา (ญี่ปุ่น) เท่ากับโรงเรียน” และ “คนของเรา (ญี่ปุ่น) ไม่มีอะไรแตกต่างจากคนอเมริกันหรือชาวยุโรปเลยในปัจจุบัน ที่แตกต่างก็คือ การศึกษาหรือขาดการศึกษา”³ เพราะการพัฒนาคนให้มีความรู้ที่ทันสมัยจะเป็นรากฐานไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ ต่อไป และคนญี่ปุ่นที่มีความ “ศิวิไลซ์” แบบตะวันตกจะทำให้ชาติตะวันตกไม่ดูถูกเหยียดหยามญี่ปุ่น

การปฏิรูปสมัยเมจิจึงดำเนินไปเพื่อพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก ในส่วนของการพัฒนาการศึกษานั้นนอกจากปฏิรูปโดยใช้โครงสร้างการศึกษาแบบตะวันตกแล้ว ระบบการศึกษาทั้งระบบยังส่งเสริมความต้องการของรัฐบาล คือ จัดให้มีการฝึกอบรมด้วยการปฏิบัติจริงตามแนวทางหลักสูตรของชาติตะวันตก และสอนจริยธรรมศึกษาตามหลักจริยธรรมขงจื้อและลัทธิชาตินิยม โดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางร่วมจิตใจเพื่อสร้างพลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อระบอบการปกครอง และมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ดังปรากฏว่าในห้องเรียนชั้นประถมศึกษาสมัยเมจิ มีภาพตัวหนังสือติดไว้สองภาพคือคำว่า จงรักภักดี และคำว่า กตัญญู อันเป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาสมัยเมจิที่ต้องการให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิและประเทศชาติ⁴

นอกจากนี้ โมริ อะริโนะริ (Mori Arinori, ค.ศ. 1847-1889) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้สอนวิชาประวัติศาสตร์ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่แตกต่างจากชาติอื่น เพราะชาวญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ เพื่อให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติและรู้สึกว่าการเหนือกว่าชาติอื่น ใน ค.ศ.1889 โมริ อะริโนะริ สร้างประเพณีบันไซ (Banzai) เพื่อเป็นการแสดงความเคารพจักรพรรดิให้นักเรียนปฏิบัติ ซึ่งคล้ายกับที่คนจีนถวายพระพรจักรพรรดิว่า ว่านซู่ หรือ หมี่นปี แนวคิดในการศึกษาที่ปลูกฝังเรื่องชาตินิยมและความจงรักภักดีนี้จะเห็นผลอย่างชัดเจนในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการทหาร และเข้าสู่ลัทธิทหารนิยม

ความสำเร็จในการพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรม ทำให้ญี่ปุ่นต้องการแสวงหาวัตถุดิบและตลาดที่นอกเหนือจากภายในประเทศ นอกจากนี้ความต้อการมีศักดิ์ศรีทัดเทียมชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่น

¹ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 73-74.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 74.

³ Marius B. Jansen. (2000). *op.cit.* p. 356.

⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ*. หน้า 185.

เริ่มดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมตามแบบชาติตะวันตก การที่ญี่ปุ่นต้องป้องกันประเทศให้ปลอดภัยจากชาติตะวันตกและต้องสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยการหาแหล่งอาหารที่พอเพียงสำหรับประชากรญี่ปุ่นที่เพิ่มขึ้น แหล่งระบายสินค้าและแหล่งวัตถุดิบราคาถูก ตลอดจนการเห็นตัวอย่างการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มรุกเข้าไปในดินแดนที่อยู่ใกล้ญี่ปุ่นและค่อยพัฒนาไป เช่น ริวกิว (Ryukyu) ทางใต้ของญี่ปุ่น (ปัจจุบันคือจังหวัดโอกินาวา) เกาหลี และไต้หวันซึ่งเป็นของจีน ริชาร์ด สตอร์รี นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นชาวอเมริกัน กล่าวว่าแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองของแซมมวล สไมลส์ (Samuel Smiles, ค.ศ. 1812 - 1904) และทฤษฎีการอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin, ค.ศ. 1809 - 1882) มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1880 มาก¹ โดยชนชั้นนำญี่ปุ่นคิดถึงการพึ่งพาตนเองให้รอดพ้นจากจักรวรรดินิยมตะวันตก การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการใช้กำลังที่เหนือกว่าเข้าไปยังดินแดนที่อ่อนแอกว่า ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการขยายดินแดนของญี่ปุ่นไปยังดินแดนที่ต่อยกกว่า

แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ *Self Help* หรือ การพึ่งตนเอง ของแซมมวล สไมลส์ ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1859 เป็นที่นิยมแพร่หลายมากในอังกฤษขณะนั้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อังกฤษกำลังประสบปัญหาหลายประการจากการทำสงครามไครเมียใน ค.ศ. 1853-1856 ตามด้วยกบฏซีปอยใน ค.ศ. 1857 ในอินเดียที่เป็นการต่อต้านอังกฤษ ทั้งสองเหตุการณ์กระทบต่อสังคมอังกฤษโดยรวมอย่างมากโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและเป็นการแสดงถึงความล้มเหลวของระบอบราชาธิปไตยอังกฤษในด้านการต่างประเทศและการบริหารปกครอง สไมลส์โจมตีสังคมอังกฤษส่วนใหญ่ว่าประชาชนมีค่านิยมที่ต้องการทำงานให้กับรัฐบาลหรือเข้าสู่ระบอบราชาธิปไตย ขณะที่การประกอบกิจการค้าหรืออื่นๆ ที่เป็นการพึ่งพาตนเองถูกดูถูก เขาจึงเห็นว่าประชาชนควรพึ่งตนเอง ให้ความสำคัญกับการเป็นปัจเจกชน การประหยัดมัธยัสถ์ และความขยันหมั่นเพียร หนังสือของสไมลส์ส่งเสริมแนวคิดความเป็นพลเมือง (Civility) อิสรภาพปัจเจกชนนิยม และพยายามเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในสังคม เขากระตุ้นให้ชนชั้นแรงงานพยายามปรับปรุงตนเองและศึกษาเล่าเรียนเพื่อพึ่งตนเองได้

ส่วนงานของชาร์ล ดาร์วิน ที่กล่าวถึงทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาตินั้นอธิบายถึงการที่สิ่งมีชีวิตบางชนิดสูญพันธุ์ไป บางชนิดมีการปรับตัวและสามารถดำรงอยู่ได้ และสรุปว่าสิ่งมีชีวิตที่ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้นจึงจะอยู่ได้ กลายเป็นหลักการว่าผู้ที่อยู่รอดคือผู้ที่เหมาะสมที่สุด นักชาตินิยมชาวตะวันตกได้นำแนวคิดทางชีววิทยานี้มาใช้อธิบายการขยายอำนาจของตนเพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติที่อ่อนแอกว่าจะถูกปกครองโดยชาติที่เข้มแข็งกว่า

แนวคิดการพึ่งตนเองและการอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมมีอิทธิพลต่อชาวญี่ปุ่นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาก ผู้นำญี่ปุ่นเชื่อว่าถ้าจะเอาชนะชาติตะวันตกได้ต้องพัฒนาประเทศ ต้องเรียนรู้จากชาติตะวันตก และต้องเข้าร่วมกับชาติตะวันตก ซึ่งหมายถึงการได้รับการยอมรับให้เข้าร่วมกลุ่มรัฐที่มีอารยธรรมและอำนาจ ดังที่ นายอิโนอุเอะ คาโอรุ (Inouie Kaoru, ค.ศ. 1836-1915) รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่น ประกาศใน ค.ศ. 1887 ว่า ต้อง “เปลี่ยนแปลงจักรวรรดิและประชาชนของเราให้เหมือนกับประเทศต่างๆ ของยุโรป และประชาชนของเราให้เหมือนประชาชนของยุโรป”² รวมถึงญี่ปุ่นต้องใช้วิถีทางจักรวรรดินิยมแบบชาติตะวันตกเพื่อปกครองดินแดนที่ต่อยกกว่าเพื่อความมั่นคงและอำนาจของ

¹ ริชาร์ด สตอร์รี. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 23.

² *แหล่งเดิม*.

ญี่ปุ่นจรรยาไปสู่การขยายอำนาจของญี่ปุ่นในดินแดนต่างๆ เช่น การขยายอิทธิพลในหมู่เกาะริวกิวและไต้หวันและการบังคับเปิดประเทศเกาหลีในทศวรรษ 1970 และการแข่งขันกับจีนในการขยายอิทธิพลในเกาหลีในทศวรรษ 1880 เป็นต้น

หลังจากญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ ได้ยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกับชาติตะวันตก และขยายอำนาจไปในดินแดนใกล้เคียงแล้ว ญี่ปุ่นขยายอิทธิพลเข้าไปในเกาหลีมากขึ้น เพราะเกาหลีมีความอุดมสมบูรณ์มากพอที่ญี่ปุ่นจะใช้เป็นแหล่งทรัพยากรอาหารของชาวญี่ปุ่น มีทรัพยากรอื่นๆ ที่เป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น และมีอาณาเขตติดต่อกับแผ่นดินใหญ่ของจีนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจ รวมถึงหากขยายอิทธิพลเข้าไปยังจีนตอนเหนือได้แล้วญี่ปุ่นจะสามารถขยายอิทธิพลขึ้นไปยังมองโกเลียและไซบีเรียได้ต่อไป ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็น “ขอบเขตความสนใจหรือผลประโยชน์”¹ ของมหาอำนาจตะวันตกเช่นกันโดยเฉพาะรัสเซียที่มีเขตผลประโยชน์ทับซ้อนกับญี่ปุ่น

การที่ญี่ปุ่นพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วในสมัยเมจิและการได้เห็นความตกต่ำของจีนจากการที่ชนชั้นนำและปัญญาชนญี่ปุ่นมีโอกาสไปเยือนเมืองซังไห่หรือเซี่ยงไฮ้ในทศวรรษ 1870 ทำให้ชนชั้นนำญี่ปุ่นมีความรู้สึกดูถูกจีน ไม่อยากเป็นแบบจีนที่ถูกชาติตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามา และความรู้สึกชาตินิยมของญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น โดยเห็นว่าญี่ปุ่นต้องพัฒนาให้ทันสมัยแบบตะวันตก แต่ต้องเน้นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ซึ่งนักวิชาการเรียกความรู้สึกชาตินิยมในช่วงนี้ว่าลัทธินิยมญี่ปุ่นใหม่² ผู้เขียนเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ เพราะการที่ญี่ปุ่นยอมรับว่าตนด้อยกว่าชาติตะวันตกจึงต้องพัฒนา แต่ขณะเดียวกันญี่ปุ่นมีความพิเศษในด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่อยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมตะวันออก ต่อมาแนวคิดนี้ได้กำหนดไว้ในนโยบายการศึกษาของญี่ปุ่นเพื่อปลูกฝังชาวญี่ปุ่นให้ภาคภูมิใจในชาติ จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและชาติ และมีความรู้ที่ทันสมัยแบบตะวันตก

เมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จมากขึ้นในการพัฒนาประเทศในทศวรรษ 1880 ญี่ปุ่นเริ่มรู้สึกว่าความล้าหลังของจีนและเกาหลีเป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูปและการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยซึ่งมีความสำคัญมากต่ออนาคตของญี่ปุ่น³ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงเห็นว่าตนต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลงจีน

ภาระของญี่ปุ่นนั้นไม่ใช่การแนะนำอารยธรรมตะวันตกให้แก่จีนหรือการรักษาสิ่งแปลกๆ ของจีนเอาไว้ขายให้แก่ตะวันตก ภาระหน้าที่ของญี่ปุ่นก็คือการส่งเสริมวัฒนธรรมญี่ปุ่นให้มียุทธธรรมอันเป็นพิเศษสำหรับญี่ปุ่น และให้ความกระจ่างสดใสแก่จักรวาล เนื่องจากญี่ปุ่นอยู่ในซีกโลกตะวันออก และมีจีนซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่ใหญ่ที่สุดทางตะวันออก ภาระของญี่ปุ่นจึงควรเริ่มต้นจากการกระทำต่อจีน⁴

¹ W.G. Beasley. (1987). *Japanese Imperialism 1894 - 1945*. p. 59.

² ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 286.

³ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 23.

⁴ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 101.

ความต้องการขยายอำนาจและความคิดว่าต้องพัฒนาชาติเอเชียที่ด้อยกว่าให้ทันสมัย ทำให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายต่างประเทศเชิงรุกมากขึ้นและเป็นนโยบายที่ใช้กำลังกับประเทศที่ด้อยกว่า คือ เกาหลี จีน ดั่งข้อสังเกตของนักวิชาการญี่ปุ่นเองว่า “ขณะที่ญี่ปุ่นถูกบีบบังคับจากประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย ญี่ปุ่นก็จะใช้การบีบบังคับเช่นว่านี้กับประเทศที่อ่อนแอกว่า ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในเชิงจิตวิทยา”¹ โดยญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้าไปในเกาหลีจนนำไปสู่สงครามกับจีน (The Sino-Japanese War) ใน ค.ศ.1894 - 1895 โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายโจมตีก่อนและประกาศสงครามกับจีนในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1894 ในการทำสงครามกับจีนนั้น พุคซวาระ ยูคิชิ และหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นส่วนใหญ่แสดงความเห็นสนับสนุนให้ทำสงครามกับจีน โดยอ้างว่าการทำสงครามเป็นการนำความศิวิไลซ์และความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นเข้าไปยังจีน²

ผลคือจีนแพ้สงคราม ทำให้จีนต้องลงนามในสนธิสัญญาชิโมะโนะเซกิ (Treaty of Shimonoseki) ใน ค.ศ. 1895 ซึ่งถือว่าเป็นสนธิสัญญาในลักษณะไม่เท่าเทียมกันเช่นเดียวกับที่ชาติตะวันตกทำกับชาติในเอเชีย โดยญี่ปุ่นได้ค่าปฏิกรรมสงคราม ได้ดินแดนจากจีน คือ หมู่เกาะเพสตาเคอเรส (Pescadores Islands) เกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) และแหลมเหลียวตง (Liaodong) ในแมนจูเรียได้ จีนต้องยอมเปิดเมืองท่าเพื่อการค้าและอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง จีนยอมรับในเอกราชและบูรณภาพของเกาหลีโดยสมบูรณ์ และกองทัพญี่ปุ่นจะยังคงประจำอยู่ที่เมืองท่าเว่ยไห่ (Weihai) ในชายฝั่งทะเลตอนเหนือของแหลมเหลียวตงจนกว่าจีนจะจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามและจนกว่าทั้ง 2 ชาติ จะตกลงทางการค้าต่อกัน³

ชัยชนะที่มีเหนือจีนสร้างความภาคภูมิใจแก่ชาวญี่ปุ่นอย่างมาก ญี่ปุ่นได้รับการยกย่องจากการเอาชนะจีนที่เคยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่อันดับหนึ่งในเอเชีย หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นได้สรุปสภาพของญี่ปุ่นว่า

ผลของสงครามทำให้ฐานะของประเทศเปลี่ยนแปลงไป ญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะพื้นฐาน 3 ประการของคนญี่ปุ่น ประการที่หนึ่ง ความรักชาติซึ่งทำให้ญี่ปุ่นมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ประการที่สอง คนญี่ปุ่นมีความสามารถพิเศษในการแยกแยะอารยธรรมสมัยใหม่ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ประการที่สาม คนญี่ปุ่นเป็นชาติที่เข้มแข็งและมั่นคง⁴

ก่อนหน้านั้นใน ค.ศ. 1894 อังกฤษตกลงยกเลิกสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกันที่ทำกับญี่ปุ่น และใน ค.ศ. 1897 ชาติมหาอำนาจอื่นๆ ได้ตกลงแก้ไขสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกับญี่ปุ่นโดยให้สิทธิด้านภาษศุลกากร กล่าวได้ว่าการที่ญี่ปุ่นได้รับการยกเลิกและแก้ไขสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกันกับชาติตะวันตกนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศที่ก้าวหน้า อีกส่วนเป็นผลมาจากการที่ญี่ปุ่นสามารถชนะจีนได้ ซึ่งทำให้เกิดเกียรติยศชื่อเสียงของญี่ปุ่นในสายตาชาติมหาอำนาจเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันเกียรติยศชื่อเสียงของจีนยิ่งตกต่ำลง เพราะหลังจากจีนแพ้สงครามต่อญี่ปุ่น จีนได้ถูกมหาอำนาจตะวันตกและญี่ปุ่นคุกคามมากขึ้น ผ่านการขอสัมปทานเขตเช่า จนเรียกว่า การฝ่าแดงโมเงินหรือการแบ่งเค้กจีน

¹ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 26.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 33.

³ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* pp. 56-58.

⁴ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 284.

ชัยชนะของญี่ปุ่นเหนือจีนทำให้ฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่นในเกาหลีมีบทบาทมากขึ้น และผลของสนธิสัญญาซีโมะโนะเซกิที่ระบุว่าจีนยอมรับในเอกราชและบูรณภาพของเกาหลีโดยสมบูรณ์ ทำให้ญี่ปุ่นเข้าไปมีบทบาทในเกาหลีแทบทุกด้าน เช่น ญี่ปุ่นทำการฝึกและบังคับบัญชากองทัพของเกาหลีโดยตรง ควบคุมการศึกษา กิจการไปรษณีย์โทรเลข ทางรถไฟ และภาษี อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของญี่ปุ่นทำให้มหาอำนาจตะวันตกกังวล ที่สำคัญคือการทำจีนยกแหลมเหลียวตงให้ญี่ปุ่น ทำให้หลายๆ ชาตินิยมปฏิวัติขึ้น มาทันทีเนื่องจากเกรงว่าญี่ปุ่นจะได้สิทธิพิเศษในจีน รัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมนีจึงตัดสินใจขัดขวางญี่ปุ่น ญี่ปุ่นถูกกดดันทั้งทางการทูตและการทหาร อัครราชทูตฝรั่งเศส เยอรมนี และ รัสเซียประจำกรุงโตเกียว ให้ “คำแนะนำ” แก่ญี่ปุ่นว่าควรละสิทธิ์ในแหลมเหลียวตง โดยอ้างว่าการยึดครองแหลมเหลียวตงของญี่ปุ่นเป็นการคุกคามอย่างร้ายแรงต่อเมืองหลวงของจีน¹ พร้อมกันนั้นรัสเซียได้เตรียมกองทัพเรือเพื่อโจมตีญี่ปุ่นถ้าญี่ปุ่นไม่ยอม² ผู้แทนรัสเซียและฝรั่งเศสย้ำกับญี่ปุ่นว่า “ญี่ปุ่นไม่สามารถต่อต้านกำลังของรัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมันได้”³ ซึ่ง “คำแนะนำ” นี้เปรียบเสมือนคำขู่จากมหาอำนาจนั่นเอง ทำให้ญี่ปุ่นต้องยอมคืนดินแดนให้กับจีน ประชาชนญี่ปุ่นไม่พอใจทั้งต่อสนธิสัญญาและต่อรัฐบาลตนเอง และมีความรู้สึกว่าชาติตะวันตกเหยียดหยามชาวญี่ปุ่น มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและข้อเสนอแนะต่างๆ เช่น เสนอให้ยึด 3 จังหวัดทางตะวันออกของแมนจูเรีย ยึดเกาหลี และหาพันธมิตรทางการเมือง รวมทั้งเกิดการเคลื่อนไหวของนักศึกษาที่นิยมหัวรุนแรงต่อต้านชาติตะวันตกที่กดดันญี่ปุ่น ทำให้ประชาชนสนับสนุนนโยบาย รุกราน เกิดกระแสชาตินิยมมากขึ้น เพราะชาวญี่ปุ่นรู้สึกถึงความขมขื่นและความอับอายจากการถูกมหาอำนาจชาติตะวันตกบีบบังคับให้คืนดินแดนต่อจีน

นอกจากนี้ การแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตกและผลของการแทรกแซงทำให้ชาวญี่ปุ่นเห็นว่ามหาอำนาจเอาเปรียบญี่ปุ่น โดยกีดกันไม่ให้ญี่ปุ่นได้ดินแดนใหม่ แม้ว่าญี่ปุ่นจะทำตามที่มหาอำนาจทำคือ การยึดดินแดน ดังนั้นผู้นำญี่ปุ่นเริ่มเห็นว่าทางที่ญี่ปุ่นจะเป็นมหาอำนาจ คือ การใช้ความเข้มแข็งทางจิตใจ ผสมกับพลังทางวัตถุ จึงมีการเพิ่มงบประมาณทางทหารมากยิ่งขึ้น รวมถึงทำให้ชนชั้นปกครองญี่ปุ่นบางคนเห็นว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีพันธมิตรที่เป็นมหาอำนาจตะวันตกชาติใดชาติหนึ่งหรือมากกว่า เพื่อใช้คานอำนาจกับรัสเซียที่มีเขตผลประโยชน์ตรงกับญี่ปุ่น

การที่ญี่ปุ่นถูกบีบบังคับจากสามมหาอำนาจให้คืนแหลมเหลียวตงให้จีน ทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกขมขื่นและอับอายมาก ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไม่ต่างจากการถูกบังคับเปิดประเทศและถูกบังคับทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคในปลายสมัยโทกูงาวะ การถูกบีบโดยสามมหาอำนาจตะวันตกใน ค.ศ. 1895 นี้ ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นวางนโยบายเกี่ยวกับอนาคตของชาติ ดังที่นายฮายาชิ ทาดาสู (Hayashi Tadasu, ค.ศ. 1850-1913) รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นกล่าวถึงการเตรียมตัวด้านการทหารและการขยายอำนาจของญี่ปุ่นในอนาคต ว่า

เราต้องศึกษาและใช้ประโยชน์จากวิธีการทางตะวันตกต่อไป เนื่องจากประเทศที่เจริญแล้วได้ใช้วิทยาศาสตร์ประยุกต์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการเตรียมพร้อมทางทหาร ถ้าเห็นว่าเรือรบใหม่เป็นสิ่งจำเป็นเราก็จะต้องสร้างมันขึ้นมา ไม่ว่าจะเสียเงินสักเพียงใดก็ตาม ถ้าองค์กรกองทัพของเราไม่เพียงพอ เราก็จะต้องเริ่มแก้ไขมันตั้งแต่นี้...

¹ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 59.

² ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 286.

³ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 39.

เราต้องสร้างอุตสาหกรรมสำหรับซ่อมเรือรบของเราเอง เราต้องสร้างโรงงานเหล็กกล้าเพื่อจะได้ใช้ผลิตปืนและลูกกระสุน การรถไฟของเราจะต้องได้รับการขยายขอบข่าย...เรือพาณิชย์ของเราต้องได้รับการขยายเพื่อช่วยให้เราขนส่งทหารไปยังต่างแดน...จะต้องทำให้พื้นฐานอำนาจของชาติมั่นคงยิ่งขึ้น และเราจะต้องจับตาดูโอกาสในภูมิภาคตะวันออก ซึ่งจะต้องมาถึงในวันใดวันหนึ่ง...เมื่อวันนั้นมาถึงญี่ปุ่นจะต้องตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง และญี่ปุ่นจะไม่เพียงแต่จะสามารถเชื่อมหาอำนาจซึ่งพยายามยุ่งเกี่ยวในกิจการของญี่ปุ่นให้กระเด็นออกไปเท่านั้น ถ้าจำเป็นญี่ปุ่นยังจะต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการของประเทศเหล่านั้นด้วย¹

ระหว่าง ค.ศ. 1895 - 1900 ญี่ปุ่นจึงปรับปรุงกองทัพและอุตสาหกรรมให้เข้มแข็งมากขึ้น ในระหว่างนี้มหาอำนาจที่เคยบีบให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนจีนได้ขอเช่าเมืองท่าในจีนที่ญี่ปุ่นควรจะได้ การขอเช่าดินแดนจีนของมหาอำนาจนี้ทำให้ญี่ปุ่นนึกถึงการที่ชาติตะวันตกร่วมกันกดดันให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนจีนเมื่อ ค.ศ. 1895 โดยเฉพาะรัสเซียที่เช่าแหลมเหลียวตงจากจีน 25 ปี และสร้างทางรถไฟสายจีนตะวันออกในแมนจูเรีย รวมถึงส่งกองทัพรัสเซียเข้าไปในเกาหลีซึ่งถือเป็นเขตอิทธิพลของญี่ปุ่น ต่อมาเกิดการจลาจลของพวกนักมวยในจีนใน ค.ศ. 1900 หลังเหตุการณ์นี้รัสเซียฉวยโอกาสขยายอิทธิพลทางทหารมายังแมนจูเรียมากขึ้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ญี่ปุ่นต้องการเช่นกัน ญี่ปุ่นจึงพยายามดำเนินการเพื่อให้มีการทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับมหาอำนาจอื่นโดยเฉพาะระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษ² จนใน ค.ศ. 1902 ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษซึ่งแสดงถึงการยอมรับว่าญี่ปุ่นมีความเท่าเทียมกับชาติตะวันตก

หลังจากชัยชนะเหนือจีนใน ค.ศ. 1895 ญี่ปุ่นเข้าไปมีอิทธิพลในเกาหลีในทุกกิจการ แต่ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับการขยายอิทธิพลของรัสเซียในเกาหลีอยู่ตลอด แม้ว่าญี่ปุ่นและรัสเซียจะมีข้อตกลงกันก่อนหน้านั้นถึงสิทธิพิเศษของญี่ปุ่นในเกาหลี ใน ค.ศ. 1902 - 1903 รัสเซียละเมิดข้อตกลงกับญี่ปุ่นด้วยการลอบส่งทหารเข้าไปในเกาหลี ใน ค.ศ. 1903 ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอต่อรัสเซียเพื่อตกลงปัญหาเกาหลีและแมนจูเรีย แต่รัสเซียและญี่ปุ่นตกลงกันไม่ได้ จนเกิดกระแสในสังคมเรียกร้องให้ทำสงครามกับรัสเซีย โดยเฉพาะในหมู่หนังสือพิมพ์ ปัญญาชนชั้นนำและศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยโตเกียวซึ่งได้รับความนับถือมากในสังคม³ ญี่ปุ่นตัดสินใจทำสงครามกับรัสเซียในที่สุดใน ค.ศ. 1904 เพื่อยึดดินแดนแมนจูเรีย เพราะรัสเซียไม่ยอมหยุดการขยายอิทธิพลทางทหาร และเพื่อสร้างเกียรติยศของญี่ปุ่นให้อยู่ในระดับเดียวกับมหาอำนาจตะวันตก

เมื่อเข้าสู่ ค.ศ. 1905 รัสเซียแพ้สงครามในหลายพื้นที่ แต่ญี่ปุ่นตัดสินใจว่าจะเจรจากับรัสเซีย รัฐบาลญี่ปุ่นต้องการสงบศึกโดยเร็วเพราะญี่ปุ่นมีปัญหาเศรษฐกิจและการทหาร จึงเกรงว่าหากการสู้รบยืดเยื้อต่อไปอาจเกิดผลเสียหายต่อญี่ปุ่นได้ แต่ประชาชนญี่ปุ่นทั่วไปไม่ทราบถึงสถานการณ์และปัญหาของรัฐบาล ทำให้ประชาชนคาดหวังว่าญี่ปุ่นจะรบต่อไป ดังนั้นการที่ญี่ปุ่นเจรจาสงบศึกกับรัสเซียจึงทำให้ประชาชนในประเทศคาดไม่ถึง ผู้คนจำนวนมากรู้สึกผิดหวัง นอกจากนี้การที่รัสเซียพ่ายแพ้หลายสมรภูมิและไม่อยู่ในสภาพที่จะรบต่อไป ทำให้ชาวญี่ปุ่นคาดหวังว่าญี่ปุ่นจะได้เปรียบในสนธิสัญญาที่จะทำกับรัสเซีย

¹ แหล่งเดิม. หน้า 39.

² แหล่งเดิม. หน้า 45.

³ Andrew Gordon. (2014). *A Modern History of Japan*. p. 119.

ประธานาธิบดีธีโอดอร์ รูสเวลท์ ของสหรัฐอเมริกาเสนอตัวเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาระหว่างสองชาติ มีการทำสนธิสัญญาพอร์ตสมัท (Treaty of Portsmouth ค.ศ.1905) ระบุว่าญี่ปุ่นได้สิทธิเขตเช่าในแหลมเหลียวตง เส้นทางรถไฟสายใต้ของแมนจูเรีย ได้เหมืองแร่ของรัสเซีย และรัสเซียยกเขตทางใต้ของเกาะสะซอลินให้ญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นไม่ได้ค่าปฏิกรรมสงคราม

การมีชัยชนะในสงครามต่อจีนและรัสเซียซึ่งถือว่าเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่กว่าญี่ปุ่น โดยเฉพาะการชนะรัสเซียทำให้ญี่ปุ่นได้รับการยกย่องมากขึ้น เพราะเป็นครั้งแรกที่ชาติเอเชียมีชัยชนะเหนือชาติตะวันตก ทำให้สถานะความเป็นมหาอำนาจของญี่ปุ่นชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม ภายในประเทศญี่ปุ่นนั้นการที่ญี่ปุ่นไม่ได้ค่าปฏิกรรมสงครามทำให้ชาวญี่ปุ่นผิดหวังมากและโจมตีรัฐบาลตนเองว่าอ่อนแอ ประชาชนราวสามหมื่นคนออกมารวมตัวกันที่โตเกียวจนกลายเป็นการจลาจลที่รุนแรงอยู่ 3 วัน มีการวางเพลิงและปะทะกับเจ้าหน้าที่รัฐ จนรัฐบาลต้องประกาศกฎอัยการศึกเพื่อปราบปราม ปฏิกริยาของประชาชนญี่ปุ่นที่รุนแรงมากในครั้งนี้ต่างจากความไม่พอใจที่ถูกบีบให้คืนดินแดนใน ค.ศ. 1895 นั้น เป็นเพราะบ้านเมืองขยายตัว การแสดงออกในสังคมมากขึ้นประกอบกับความรู้สึกอับอายสุดสุดจากเหตุการณ์ในอดีตจนสั่งสมความไม่พอใจต่างชาติด้านาน นอกจากนี้ชัยชนะในสงครามกับรัสเซียยังทำให้คนญี่ปุ่นมีความมั่นใจในเชื้อชาติของตนเองมากขึ้นด้วย¹ การประท้วงใน ค.ศ. 1905 จึงรุนแรงมากขึ้น

กล่าวได้ว่า อิทธิพลตะวันตก คือ ชาตินิยม จักรวรรดินิยมตะวันตก ทฤษฎีการอยู่รอดของดาร์วิน และแนวคิดเกี่ยวกับความเหนือกว่าของเชื้อชาติ มีผลต่อการพัฒนาความคิดชาตินิยมที่มีอยู่ในสังคมญี่ปุ่นแต่ดั้งเดิมให้พัฒนามากขึ้น จนทำให้ญี่ปุ่นมีความรู้สึกว่าจะต้องพัฒนาประเทศให้อยู่รอดปลอดภัยจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ต้องพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติตะวันตกเพื่อไม่ให้ถูกดูถูกและเพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับญี่ปุ่นในฐานะที่เท่าเทียมกัน ซึ่งญี่ปุ่นเห็นแล้วว่าการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของญี่ปุ่น ไม่อาจทำให้ชาติตะวันตกยอมรับว่าญี่ปุ่นเท่าเทียมกัน ทั้งที่ญี่ปุ่นได้กระทำแบบเดียวกับจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้าไปยึดครองดินแดน และทำสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกันกับชาติที่ด้อยกว่า เพราะชาติตะวันตกได้ใช้อิทธิพลทางการเมืองและยังใช้ความเหนือกว่าทางทหารเข้ามกดขี่ญี่ปุ่นในการบังคับให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนจีน และก่อนเกิดสงครามกับรัสเซียนั้น รัสเซียยังได้แสดงการดูถูกคนญี่ปุ่น เช่น การเรียกว่า “เจ้าญี่ปุ่นตัวเล็กที่อวดดี” และการลงรูปการ์ตูนล้อเลียนญี่ปุ่นว่าเป็นคนแคระบ้าง บอๆ ที่น่าเกลียด² แม้ว่าขณะนั้นญี่ปุ่นถือว่าได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตก เห็นได้จากการได้แก้ไขสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกัน และการเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ แต่ชาวญี่ปุ่นยังเห็นว่าชาวตะวันตกยังคงเหยียดเชื้อชาติชาวเอเชียอยู่ ซึ่งญี่ปุ่นจะได้เรียกร้องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติอีกครั้งในการประชุมสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1919 ซึ่งญี่ปุ่นต้องประสบความผิดหวัง จนทำให้ชาวญี่ปุ่นไม่พอใจมาก และส่งผลให้เกิดกระแสความคิดชาตินิยมที่รุนแรงขึ้นในญี่ปุ่นต่อมา

3. อิทธิพลตะวันตกในการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น

การปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นมีนโยบายส่งชาวญี่ปุ่นไปตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรในอาณานิคม และต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของอาณานิคมให้พึ่งตนเองได้และเป็นฐานทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

¹ ริชาร์ด สตอร์รี. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 99-100.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 74-75.

ดังนั้นญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคในอาณานิคมของตน และใช้การผนวกทางวัฒนธรรมในอาณานิคมเหมือนที่ชาติตะวันตกใช้ในอาณานิคมตนเอง เช่น การบังคับใช้ภาษาญี่ปุ่น การกำหนดให้ใช้แบบเรียนของญี่ปุ่นในการเรียนหนังสือในเกาหลี ได้หัวน

เมื่อญี่ปุ่นได้หัวนเป็นอาณานิคมแห่งแรกนั้น ความสำคัญของอาณานิคมได้หัวน คือ ทำให้ญี่ปุ่นได้อยู่ในฐานะเดียวกับมหาอำนาจที่คิวไลซ์และมีอาณานิคม ญี่ปุ่นมีดินแดนใหม่ที่จะใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้อาณานิคมเป็นเสมือนรางวัลแห่งความภาคภูมิใจที่ชาวญี่ปุ่นได้จากการทำงานอย่างหนักในการสร้างชาติให้ทันสมัย¹ ที่สำคัญในช่วงนี้ชนชั้นนำญี่ปุ่นมีแนวคิดที่ว่าญี่ปุ่นมีภาระหน้าที่สำคัญในการสร้างความศิวิไลซ์ในดินแดนที่ด้อยกว่า ดังที่ทาเคโคชิ โยซาบูโร (Takekoshi Yosaburo) นักประวัติศาสตร์ นักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ชาวญี่ปุ่น กล่าวว่า “ชาติตะวันตกเคยเชื่อว่าเป็นความรับผิดชอบของพวกเขาเท่านั้นที่จะปกครองและสร้างความศิวิไลซ์ให้เกิดขึ้นในดินแดนต่างๆ แต่ ณ บัดนี้เราชาวญี่ปุ่นที่รุ่งเรืองขึ้นมาในดินแดนตะวันออกสุด จะรับหน้าที่อันยิ่งใหญ่แทน”²

ญี่ปุ่นต้องเรียนรู้อย่างมากในการปกครองอาณานิคมแห่งแรก เพราะญี่ปุ่นไม่เคยมีประสบการณ์การปกครองอาณานิคมหรือเมืองขึ้นมาก่อน รวมทั้งไม่มีประสบการณ์การบริหารปกครองพลเรือนต่างชาติ ไม่มีนโยบายระดับสูงที่จะชี้หน้าหรือชักจูงใจคนพื้นเมือง การปกครองได้หัวนในช่วงแรกจึงเป็นการใช้กำลังทหารเข้าปกครอง เพื่อปราบปรามผู้ต่อต้านและเพื่อรักษาความสงบ ข้าหลวงใหญ่ (Governor – General) ของญี่ปุ่นในได้หัวน 2 – 3 คนแรก จึงยังไม่ได้สร้างรูปแบบการปกครองอาณานิคมขึ้น³ นโยบายสำคัญของญี่ปุ่นต่ออาณานิคม คือ นโยบายการใช้ประโยชน์จากอาณานิคมในระยะยาว จึงต้องทำให้ได้หัวนมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้และพึ่งพิงเงินสนับสนุนจากรัฐบาลที่โตเกียวเพียงเล็กน้อย นายพลคัตสึระ ทาโร (Katsura Taro, ค.ศ. 1848-1913) ข้าหลวงใหญ่ที่ปกครองได้หัวนระหว่างเดือนมิถุนายน - ธันวาคม ค.ศ. 1896 จึงวางระบบต่างๆ เพื่อพัฒนาได้หัวน ด้านสาธารณูปโภคได้รับการพัฒนาเป็นอันดับแรกๆ และเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะญี่ปุ่นไม่ได้ต้องการแค่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากได้หัวน แต่ต้องการให้คนญี่ปุ่นที่อพยพมาอยู่ที่ได้หัวนมีความสะดวกปลอดภัย การลงทุนพัฒนาเกาะได้หัวนด้านสาธารณูปโภคจึงเกิดจากทุนของรัฐบาลญี่ปุ่น

ระหว่าง ค.ศ. 1898 – 1906 นายพลโคดามะ เก็นทาโร (Kodama Gentaro, ค.ศ. 1852-1906) ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงใหญ่ได้หัวนคนที่ 4 มีนายแพทย์โกโต ซินเปอิ (Goto Shinpei, ค.ศ. 1857-1929) เป็นผู้ช่วยในตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายพลเรือน (Chief of Home Affairs) โกโตมีมุมมองว่าชาวได้หัวนไม่อาจจะถูกดูดกลืนหรือผสมผสานเป็นญี่ปุ่นได้อย่างสมบูรณ์ การปกครองได้หัวนจึงต้องไม่เหมือนกับที่ชาวญี่ปุ่นถูกปกครอง แต่ควรมีกฎหมายที่ใช้เฉพาะกับได้หัวน ดังนั้นจึงนำไปสู่การออกกฎหมายพิเศษและพระราชบัญญัติต่างๆ ที่ครอบคลุมทั้งในด้านอำนาจการบริหาร อำนาจการบังคับใช้กฎหมาย และอำนาจทางทหารที่ใช้ในได้หัวนเพื่อทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม

นายแพทย์โกโตประสบความสำเร็จในการสร้างความสงบเรียบร้อยในได้หัวน มีการตั้งหน่วยงานหลายแห่งเพื่อช่วยปกครองและบริหารงานด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หน่วยงานหนึ่งคือ คณะ

¹ Mark R. Peattie. (1984). Japanese Attitudes toward Colonialism, 1895 – 1945. In *The Japanese Colonial Empire, 1895 – 1945*. Edited by Ramon H. Myers and Mark R. Peattie. p. 82.

² *Ibid.* p. 83.

³ *Ibid.*

กรรมการเพื่อการสำรวจธรรมเนียมประเพณีของไต้หวัน (Commission for the Investigation of Traditional Customs in Taiwan) ซึ่งมีบทบาทในการออกนโยบายทางสังคมที่ใช้ปกครองคนพื้นเมือง และเป็นหน่วยงานที่แสดงถึงมุมมองและความตั้งใจของโกโตที่จะใช้ไต้หวันเป็น “ห้องทดลองการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น” (laboratory) โกโตเปรียบการปกครองไต้หวันเป็น “มหาวิทยาลัยอาณานิคม” ที่ชาวญี่ปุ่นจะเข้ามาศึกษาเรียนรู้¹

มาร์ก อาร์. พีทตี (Mark. R. Peattie) นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น มีความเห็นว่านายแพทย์โกโตซึ่งจบการศึกษาจากเยอรมนีได้รับแนวคิดการปกครองอาณานิคมของชาติตะวันตกโดยเฉพาะจากเยอรมนีที่มองอาณานิคมเป็นเหมือน “ห้องทดลอง” รวมถึงอิทธิพลจากทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติของชาร์ล ดาร์วิน² นักชาตินิยมชาวตะวันตกได้นำแนวคิดทางชีววิทยานี้มาใช้ อธิบายการขยายอำนาจของตน เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติที่อ่อนแอกว่าจะถูกปกครองโดยชาติที่เข้มแข็งกว่า ซึ่งนักปกครองญี่ปุ่นรับแนวคิดนี้มาใช้ในการขยายอำนาจและปกครองอาณานิคมเช่นกัน ภายใต้การวางแผนของนายพลโคดามะและนายแพทย์โกโต ไต้หวันได้รับการพัฒนาไปมาก เพราะนำแนวทางการสร้างชาติญี่ปุ่นมาใช้กับไต้หวัน คือ นำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้พัฒนาเศรษฐกิจไต้หวัน เพื่อนำทรัพยากรของไต้หวันมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นักปกครองญี่ปุ่นมีแผนการตั้งทะคุโซกุ ไตกะคุ (Takushoku Daigaku) หรือ มหาวิทยาลัยอาณานิคม (Colonial school) สอนวิชาต่างๆ ที่จะใช้ในการปกครองอาณานิคม เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์การทูต ประวัติศาสตร์ของอาณานิคมและกฎหมาย และเสนอให้เรียนภาษาต่างๆ ที่คนญี่ปุ่นจะได้ใช้ในการปกครองอาณานิคม เช่น ภาษาจีน ภาษาจีนสำเนียงไต้หวัน ภาษาอังกฤษ ภาษารัสเซีย ภาษาเกาหลี³ จากภาษาที่ส่งเสริมให้เรียนนี้แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมีแผนการอยู่แล้วสำหรับการขยายอำนาจไปยังเกาหลีและจีนแผ่นดินใหญ่ ใน ค.ศ. 1900 มีการเปิดโรงเรียนสมาคมไต้หวัน (Taiwan Society School) ในกรุงโตเกียว มีนักเรียนระดับมัธยมปลายราว 100 คน เข้าเรียน ส่วนในมหาวิทยาลัยโตเกียวและมหาวิทยาลัยวาเซดะมีการสอนวิชาการ เงินและบัญชีสำหรับผู้ที่เข้ารับราชการที่อาณานิคมและผู้ที่จะประกอบอาชีพนักธุรกิจด้วย⁴

การต่อต้านของชาวไต้หวันในช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเข้าปกครอง ทำให้นักปกครองชาวญี่ปุ่นมีนโยบายตูดกลืนไต้หวันทางวัฒนธรรมผ่านระบบการศึกษาสำหรับชาวอาณานิคม โดยมีจุดประสงค์ที่จะสร้างชาวไต้หวันให้เป็น “พลเมืองที่จงรักภักดีต่อญี่ปุ่น และมีความสามารถเท่าผู้นำชาวญี่ปุ่น”⁵ จึงมีหลักสูตรที่สอนด้วยภาษาญี่ปุ่นตั้งแต่ระดับประถม ไม่ใช้ภาษาจีนในโรงเรียนและในหน่วยงานราชการ เพื่อให้คนพื้นเมืองเรียนภาษาญี่ปุ่น การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองใช้แนวทางเดียวกับหลักสูตรในญี่ปุ่นคือ เน้นคุณธรรมในลัทธิขงจื้อและความจงรักภักดี และสอนวิชาคณิตศาสตร์ วิชาการเขียนหนังสือราชการเพื่อฝึกคนมาทำงานให้รัฐบาลท้องถิ่น ในการใช้นโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนี้ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลมาจากนโยบายการปกครองของฝรั่งเศส⁶

¹ *Ibid.*

² *Ibid.* p. 85.

³ Alexis Dudden. (2005). *Japan's Colonization of Korea: Discourse and Power*. p. 138.

⁵ *Ibid.* p. 86 and Patricia Tsurumi. (1976). “Taiwan under Kodama Gentaro” Paper on Japan (Vol.4), East Asian Research Center, Harvard University. p. 101.

⁵ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 147.

⁶ Mark. R. Peattie. (1984). *op.cit.* p. 96.

ส่วนการปกครองเกาหลีนั้น ในช่วงก่อนการผนวกเกาหลีอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1910 กระแสส่วนใหญ่ในญี่ปุ่นคาดว่ากรปกครองเกาหลีจะเป็นไปอย่างราบรื่น เพราะญี่ปุ่นและเกาหลีมีความใกล้เคียงกันทางเชื้อชาติ ภาษา และศาสนาดังนั้นญี่ปุ่นน่าจะประสบปัญหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในการปกครองเกาหลี¹ สื่อมวลชนญี่ปุ่นหลายฉบับเขียนบทความที่สะท้อนความคิดชาตินิยมและความเหนือกว่าทางเชื้อชาติของญี่ปุ่น เช่น ระบุว่าชาวญี่ปุ่นกับเกาหลีมีเชื้อสายเดียวกันแต่ต่างสาขา ญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ส่วนชาวเกาหลีเป็นสาขาเล็กๆ สาขาหนึ่ง ชาวเกาหลีอยู่ในหลายตระกูลขุนนางของญี่ปุ่น แม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกันกับราชวงศ์ญี่ปุ่นก็ตาม²

อย่างไรก็ตาม การปกครองเกาหลีของญี่ปุ่นไม่ราบรื่น เพราะการต่อต้านรุนแรงกว่าในไต้หวัน และยาวนานต่อเนื่อง การปกครองในเกาหลีจึงเป็นการปกครองที่เข้มงวดและกดขี่ ในเวลาต่อมาชาวเกาหลีเปรียบสมัยอาณานิคมว่าเป็นช่วง “การปกครองแบบทรราชที่สูงสุดในประวัติศาสตร์ของประชาชนเกาหลี”³ นอกจากนี้นโยบายดูดกลืนทางเชื้อชาติที่ญี่ปุ่นใช้กับเกาหลีเพื่อสร้างชาวเกาหลีให้เป็นแบบคนญี่ปุ่น คือ เป็นพลนิกที่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและมีคุณธรรม เน้นดูดกลืนทางวัฒนธรรมผ่านแบบเรียนและการสื่อสารผ่านหนังสือพิมพ์ กำหนดให้ใช้ภาษาญี่ปุ่นในโรงเรียนและชีวิตประจำวัน ให้ชาวเกาหลีเปลี่ยนมาใช้ชื่อแบบคนญี่ปุ่น เป็นต้น โดยหวังว่าจะสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างชาวญี่ปุ่นกับเกาหลี⁴ แต่กลับกลายเป็นว่านโยบายผสมกลมกลืนนี้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวเกาหลีมากขึ้น และมีการต่อต้าน เช่นไม่เข้าเรียนในโรงเรียนที่ญี่ปุ่นจัดให้ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์ เห็นว่าในสังคมเกาหลีขณะนั้นความรู้สึกชาตินิยมมีผลสำคัญมากกว่าความต้องการทันสมัย ทำให้คนเกาหลีต่อต้านไม่เข้าเรียนโรงเรียนญี่ปุ่น ซึ่งมีผลทำให้โอกาสในสังคมของชาวเกาหลีมีน้อยลงไปอีก⁵ เพราะหากไม่รู้จักภาษาญี่ปุ่นก็ย่อมไม่สามารถเข้าทำงานกับรัฐบาลอาณานิคมหรือศึกษาต่อระดับสูงได้ เมื่อการใช้นโยบายผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นทำให้ชาวเกาหลีมีความรู้สึกชาตินิยมและต่อต้านญี่ปุ่นอย่างรุนแรง ทำให้แนวคิดของญี่ปุ่นในการปกครองเกาหลีเปลี่ยนเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดมากขึ้นแทน และหลายครั้งที่ญี่ปุ่นปราบปรามขบวนการชาตินิยมเกาหลีอย่างรุนแรงไม่ต่างจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกปราบปรามชนพื้นเมืองในเอเชีย

สรุป

จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ ญี่ปุ่นดำเนินการขยายอำนาจแบบจักรวรรดินิยมตะวันตก ไม่ใช่ในลักษณะการเป็นรัฐบรรณาการแบบวิถีตะวันออกในทศวรรษ 1890 ชนชั้นปกครองและปัญญาชนญี่ปุ่นกล่าวถึงการนำความคิดวิไลซ์ไปสู่เกาหลี ซึ่งเป็นการใช้ภาษาคล้ายกับที่ชาติตะวันตกอ้างเรื่องความคิดวิไลซ์และภาวะของคนผิวขาว การสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเป็นผลมาจากแรงผลักดันด้านยุทธศาสตร์ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศมากกว่าชาติยุโรป เพราะการขยายอำนาจของลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่ของยุโรปมีจุดเริ่มต้นจากด้านเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป

¹ Mark Caprio (2009). *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea, 1910-1945*. pp. 82 - 83.

² *Ibid.* p. 83.

³ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 192.

⁴ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 148

⁵ *Ibid.* p. 149.

ทำให้ต้องแสวงหาตลาดและแหล่งวัตถุดิบภายนอก และแนวคิดการค้าเสรีที่แพร่หลาย ประกอบกับการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจด้วยกันเองตามแนวคิดชาตินิยมที่แพร่หลายในยุโรปในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่วนการสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นนั้น ในช่วงแรกให้ความสำคัญต่อความมั่นคงทางดินแดนและสถานะของประเทศในเวทีโลก ต่อมาจึงเป็นการใช้แนวคิดจักรวรรดินิยมเพื่อปกป้องและขยายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยการแสวงหาดินแดน และในทศวรรษ 1930 ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นที่ขยายอำนาจไปยังจีนแผ่นดินใหญ่มีแรงผลักดันสำคัญมาจากกลุ่มธุรกิจที่มีอิทธิพล

การปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นโดยรวมมีลักษณะขูดรีดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากอาณานิคม คล้ายกับที่ชาติตะวันตกปกครองอาณานิคมของตนในเอเชียและแอฟริกา จักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นมีส่วนที่ต่างจากจักรวรรดินิยมตะวันตกบางเรื่อง เช่น ญี่ปุ่นปกครองอาณานิคมในภูมิภาคของตนเอง ไม่เหมือนจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ขยายอิทธิพลไปนอกภูมิภาค ญี่ปุ่นพัฒนาอาณานิคมให้เจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะด้านสาธารณสุข สาธารณสุข เพราะต้องการส่งชาวญี่ปุ่นไปตั้งถิ่นฐาน และญี่ปุ่นอาจเป็นประเทศเดียวในโลกที่เคยเป็นเหยื่อจักรวรรดินิยม แต่สามารถพัฒนาจนกลายเป็นประเทศจักรวรรดินิยมได้

ปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการสร้างจักรวรรดิได้ ประการแรก คือ ญี่ปุ่นขยายอำนาจในดินแดนที่ใกล้เคียง จึงมีความสะดวกทั้งในการขยายกำลังทหารเข้าไปยึดครองและควบคุมประการที่สอง ดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครองมีพื้นฐานวัฒนธรรมใกล้เคียงกับญี่ปุ่น คือ ทั้งไต้หวันและเกาหลีต่างมีพื้นฐานวัฒนธรรมมาจากจีน ใช้ตัวอักษรจีนที่สามารถสื่อสารกันได้ และมีพื้นฐานทางสังคมแบบขงจื้อเหมือนกัน ต่างจากชาติตะวันตกที่ปกครองดินแดนที่ต่างวัฒนธรรมและภาษา ทำให้การปกครองของญี่ปุ่นในอาณานิคมสามารถสื่อสารและมีความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวอาณานิคมมากกว่าชาติตะวันตกที่ปกครองชนพื้นเมืองที่มีความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรม และศาสนา อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นเผชิญการต่อต้านจากอาณานิคมอย่างมากเช่นกัน

บรรณานุกรม

- แจนเสน, แมริอุส บี. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- บอร์ตัน, ฮิวจ์. (2526). *ศตวรรษใหม่ของญี่ปุ่น: จากเปอร์ถึงปัจจุบัน*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์ และสุภัทรา นิลวัชระ. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์.
- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *ญี่ปุ่น: การแสวงหาฐานะเท่าเทียม*. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แฟร์แบงค์, จอห์น เค., ไรเซาเออร์, เอ็ดวิน โอ และ เครก, แอลเบิร์ต เอ็ม. (2520-2521). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่ (เล่ม 1-4)*.
- แปลโดย เพ็ชรี สุมิตรและคณะ . กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการดาราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติในเอเชีย. *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- ศิริพร ดาบเพชร. (2559). *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มศว.

- ศิริพร ตาบเพชร. (2556). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: เลย์ปรีนส์การพิมพ์.
- สตอร์รี, ริชาร์ด. (2528). *ญี่ปุ่นกับความเสื่อมของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย 1894 - 1943*. บรรณาธิการแปลโดยวุฒิชัย มูลศิลป์ และ สุภัทรา นิลวัชร. กรุงเทพฯ : เคสดีไทย.
- Beasley, W.G. (1987). *Japanese Imperialism 1894 - 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- _____. (2000). *The Rise of Modern Japan: Political, Economic and Social Change since 1850*. 3rd Edition. London: Palgrave Macmillan
- Caprio, Mark (2009). *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea, 1910-1945*. Washington: University of Washington Press.
- Dudden Alexis. (2005). *Japan's Colonization of Korea: Discourse and Power*. Hawai'i: University of Hawai'i Press
- Gordon, Andrew (2014). *A Modern History of Japan*. Oxford: Oxford University Press.
- Huffman, James L. (2010). *Japan and Imperialism, 1853-1945* (Key Issues in Asian Studies). Ann Arbor: Association for Asian Studies Inc.
- Jansen, Marius B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Liao, Ping-hui and Wang, David Der-wei (ed). (2006). *Taiwan under Japanese Colonial Rule, 1895 - 1945: History, Culture, and Memory*. New York: Columbia University Press.
- Peattie, Mark R. (1984). Japanese Attitudes toward Colonialism, 1895 - 1945. In *The Japanese Colonial Empire, 1895 - 1945*. Edited by Ramon H. Myers and Mark R. Peattie. New Jersey: Princeton University Press.
- Reischauer, Edwin O. and Fairbank, John K. (1960). *East Asia, the Great Tradition*. Boston: Houghton Mifflin.